

DE TRANSNATIONALE HOLOCAUST

1938-1945

De Holocaust kon enkel plaatsvinden omdat er een grootschalig, transnationaal systeem aan ten grondslag lag. Lokale overheden, collaborerende regimes en transportnetwerken speelden een essentiële rol in deze grensoverschrijdende systematiek. Deze tijdlijn laat zien hoe de naziterreur zich uitstreckte over grote delen van Europa en toont de gecoördineerde planning en de geografische spreiding van uitsluiting, vervolging en moord.

1938

Antisemitische wetten

1938 – Onder druk van nazi-Duitsland scherpen verschillende Midden-Europese landen, zoals **Polen**, **Hongarije** en **Roemenië**, al voor de oorlog hun antisemitische wetten aan. Zo worden Joden ook buiten nazi-Duitsland al in de jaren dertig steeds meer tweedetrangsburgers.

Anschluss

Maart 1938 – Nazi-Duitsland annexeert **Oostenrijk** en voegt het als provincie aan het Derde Rijk toe. De annexatie wordt door de Oostenrijkse nazipartij voorbereid en toegejuicht door de meeste Oostenrijkers. Vrijwel meteen na de **Anschluss** worden antisemitische wetten ingevoerd, zoals de uitsluiting van Joden uit openbare functies en scholen.

Evian-conferentie

Juli 1938 – In Frankrijk komen tijdens de **Evian-conferentie** 32 landen samen om te praten over de opvang van Joodse vluchtelingen uit nazi-Duitsland en Oostenrijk. Hoewel er medeleven is, wil vrijwel geen enkel land zijn grenzen openstellen. Bang voor economische lasten en beïnvloed door antisemitisme, houden de meeste landen zich vast aan strikte immigratiequota. Alleen de **Dominicaanse Republiek** biedt symbolisch aan om een aantal Joodse vluchtelingen op te nemen.

Appeasement-politiek

Oktober 1938 – Nazi-Duitsland annexeert Sudetenland, een Duitstalig grensgebied van **Tsjechoslowakije**. Onder het mom van de ‘appeasement-politiek’ van **Frankrijk** en **Groot-Brittannië** – het vermijden van oorlog door concessies te doen – kan Hitler dit zonder consequenties doen.

Kindertransport

December 1938 — Als na de pogrom van 9 november 1938 – door de nazi's 'Kristallnacht' genoemd – duidelijk wordt hoe gevaarlijk het naziregime voor de Joodse gemeenschap is geworden, besluit **Groot-Brittannië** om een reddingsactie voor Joodse kinderen uit Duitsland, Oostenrijk, Polen en Tsjecho-Slowakije te organiseren. Circa 10.000 kinderen tussen de 2 en 17 jaar oud reizen zonder ouders per trein en boot naar Engeland, waar zij door gastgezinnen, weeshuizen en opvangtehuizen worden opgevangen. Het Kindertransport redt vele levens, maar leidt ook tot eenzaamheid en trauma.

Bezetting

Mei 1940 — Nazi-Duitsland valt **Nederland, België, Luxemburg** en **Frankrijk** binnen. Het soort bezetting verschilt per land. Zo heeft Nederland een burgerlijke bezetting, waarbij een door de nazi's ingestelde rijkscommissaris of gouverneur samenwerkt met bestaande overheidsinstanties. België kent een militaire bezetting, waarbij de samenwerking beperkter is, maar de bezetter noodmaatregelen kan nemen en militaire rechtbanken gebruikt.

Protectoraat

Maart 1939 — Nazi-Duitsland bezet **Tsjecho-Slowakije** en richt het Protectoraat Bohemen en Moravië op. Hier worden direct antisemitische rassenwetten en de verplichte registratie van Joden ingevoerd. Joodse winkels en eigendommen worden onteigend of onder Duits bestuur geplaatst. Veel Tsjechische ambtenaren en politiemensen werken mee aan de handhaving.

Vichy-regime

Mei 1940 — **Frankrijk** wordt verdeeld in een bezette noordelijke zone en een 'vrije' zuidelijke zone. Beide staan onder militair bestuur van het Duitse leger. De zuidelijke zone wordt bestuurd door het Vichy-regime van maarschalk **Pétain**, die samenwerkt met de nazi's. Franse politie en ambtenaren werken mee aan de opsporing, arrestatie en deportatie van Franse Joden, voornamelijk via doorgangskamp Drancy.

Westerbork

December 1938 — Na de **Kristallnacht** wordt de Nederlandse grens vrijwel hermetisch gesloten. Voor en door de dan al in **Nederland** verblijvende Duitse Joden wordt het Centraal Vluchtelingenkamp Westerbork gebouwd. Op 9 oktober 1939 komen de eerste Joodse vluchtelingen in het kamp aan.

UITSLUITING

Iemand mag niet meer meedoen aan het gewone leven. Er worden regels opgesteld die personen buitensluiten.

1939 1940 1941

Generaal-gouvernement

1 september 1939 — Nazi-Duitsland valt **Polen** binnen, waardoor ongeveer 3,5 miljoen Joden onder nazi-bezetting terechtkomen. Polen wordt na de inval opgedeeld: het westen wordt bij het Duitse Rijk ingelijfd, terwijl het centrale en zuidoostelijke deel het '**Generaal-gouvernement**' wordt. De **Sovjet-Unie** bezet het oostelijke deel van Polen, zoals met nazi-Duitsland afgesproken in het Molotov-Ribbentropact.

Waar in andere bezette gebieden nazi-Duitsland invloed zal gaan uitoefenen via lokale bestuurders en bestaande structuren, is het Generaal-gouvernement ingericht als een gebied zonder Poolse autonomie, bruut bestuurd door de nazi's. Het Generaal-gouvernement wordt hét centrum van vervolging en moord. In steden als **Warschau**, **Łódź** en **Krakau** worden getto's opgericht. Gemeentelijke besturen en Poolse politie helpen bij het aanwijzen van wijken en de bewaking ervan. Ook beginnen de nazi's direct met grootschalige executies van Joodse mannen, intellectuelen en geestelijken. Tienduizenden mensen worden in bossen en massagraven vermoord, bedoeld om de Poolse elite uit te roeien en de Joodse gemeenschap bang te maken.

Auschwitz I

1940 — Direct na de bezetting van Polen willen de nazi's een plek creëren om verzetsstrijders, intellectuelen en andere 'ongewensten' op te sluiten. In het Zuid-Poolse stadje Oświęcim wordt een oude legerkazerne omgebouwd tot concentratiekamp: Auschwitz I.

Jodenvrij

1940 — Er zijn steeds meer grootschalige deportaties van Duitse en Oostenrijkse Joden naar het Generaal-gouvernement. Het officiële doel is 'herhuisvesting', maar in werkelijkheid is het voor de nazi's de manier om Duitse steden 'Jodenvrij' te maken.

Joodse Raden

1940-1941 — In verschillende door de nazi's bezette landen worden verplicht Joodse Raden opgericht. Deze raden bestaan uit Joodse mannen die als tussenpersoon fungeren tussen de bezetter en de Joodse gemeenschap. Zo moeten zij bevelen van de bezetter doorgeven en deportatielijsten opstellen. De Duitse bezetter maakt op deze manier gebruik van bestaande Joodse gemeenschappen om de vervolging efficiënter te kunnen uitvoeren.

Trawniki

1941 — Nazi-Duitsland start het Trawniki-programma in de gelijknamige plaats in bezet **Polen**. Hier trainen de SS en politie duizenden mannen, meestal voormalige Sovjet-krijgsgevangenen en 'vrijwilligers' uit Oekraïne, om te helpen bij de uitvoering van de Holocaust. Vaak worden zij na hun training ingezet als kampbewaker van vernietigingskampen.

Operatie Barbarossa

22 juni 1941 — Nazi-Duitsland start Operatie Barbarossa: de invasie van de **Sovjet-Unie**. Met deze inval begint een nieuwe fase in de Jodenvervolging. Voor het eerst voeren nazi's op grote schaal massa-executies van Oost-Europese Joden uit, direct achter het front. Speciale moordcommando's – *Einsatzgruppen* – trekken met het leger mee. Geschat wordt dat circa twee miljoen Joden en honderdduizenden Sinti en Roma vermoord worden door deze *Holocaust by bullets*.

Roemeense Pogroms

Juni 1941 — In **Roemenië** vinden, onder leiding van maarschalk Antonescu, verschillende pogroms tegen Joden plaats. Na een vals gerucht dat Joden zouden samenwerken met Sovjets en spionnen zouden zijn, trekken soldaten, politie en lokale inwoners door de straten voor een geweldsuitbarsting. Joodse huizen worden binnengevallen en duizenden Joden worden ter plekke doodgeschoten of in 'dodentreinen' gestopt.

Aktion Reinhard

Eind 1941 — Aktion Reinhard ziet het licht. Het plan, vernoemd naar de vermoorde SS-leider Reinhard Heydrich, markeert het moment waarop de nazi's de Jodenvervolging systematisch en industrieel gaan uitvoeren. Voor dit doel worden drie speciale vernietigingskampen gebouwd: **Belzec**, Sobibor en Treblinka. Tussen maart en juli 1942 treden de kampen in het Generaal-gouvernement in werking.

Wannseeconferentie

20 januari 1942 — Op de Wannseeconferentie wordt de stap van regionale terreur naar grootschalige, systematische genocide gezet. Vijftien hoge nazi-functionarissen komen deze dag samen om een gecoördineerd plan te maken om elf miljoen Europese Joden te vermoorden. Nationale, regionale en lokale instanties door heel **Europa** dienen hieraan mee te werken.

Slowaakse deal

Maart 1942 — De Slowaakse regering, geleid door de extreemrechtse Tiso, maakt een deal met de nazi's om zo'n 60.000 Slowaakse Joden naar het Generaal-gouvernement te deporteren. **Slowakije** betaalt hiervoor aan nazi-Duitsland 500 Reichsmark per weggevoerde Jood.

Stippenkaart

Mei 1941 — Gemeente **Amsterdam** maakt voor de Duitse bezetter een nauwkeurige '**stippenkaart**' van Joodse woningen in de stad. Eén stip op de kaart staat voor tien Joden.

Jasenovac

Augustus 1941 — Het concentratie- en vernietigingskamp **Jasenovac** wordt geopend door de Kroatische extreem nationalistische katholieke beweging Ustaša, die na de bezetting van **Joegoslavië** in april 1941 de extreemrechtse Onafhankelijke Staat **Kroatië** heeft uitgeroepen. In Jasenovac worden tienduizenden Joden, Serviërs en Roma vermoord.

Eerste trein

Zomer 1942 — Centraal Vluchtelingenkamp Westerbork wordt door de nazi's ingericht als doorgangskamp voor de systematische deportatie van Joden. Op 15 juli vertrekt de eerste trein met 1.137 Joodse mannen, vrouwen en kinderen naar Auschwitz. De NS verzorgt de rit tot de Duitse grens, de Reichsbahn doet de rest.

Auschwitz-Erlass

16 december 1942 — SS-leider Heinrich Himmler kondigt het *Auschwitz-Erlass* aan. Hierin staat dat alle in bezet gebied verblijvende Sinti en Roma naar concentratiekampen gedeporteerd moeten worden. In Auschwitz-Birkenau wordt een speciaal *Zigeunerlager* gebouwd, waar families samen verblijven.

In de klas

Laat leerlingen of studenten in de tijdlijn zoeken naar minimaal drie gebeurtenissen die horen bij het begrip **uitsluiting** en minimaal drie bij het begrip **vervolging**. Bespreek de uitkomsten. Welke hebben ze gekozen? En zijn er hedendaagse voorbeelden van uitsluiting of vervolging die erop lijken?

Griekse deportaties

Maart 1943 – De nazi's beginnen met de deportatie van 50.000 **Griekse** Joden uit Thessaloniki, het centrum van de Grieks-Joodse gemeenschap. Zij worden via verschillende Europese spoorwegen naar Auschwitz gedeporteerd.

Mussolini

25 juli 1943 – De Italiaanse fascistische leider **Mussolini** wordt afgezet en gearresteerd. Hij wordt bevrijd door nazi-Duitsland, waarna in Noord- en Midden-**Italië** de Republica Sociale Italiana wordt opgericht. In deze bezette gebieden werken Italiaanse fascist en de SS nauw samen aan de arrestatie en deportatie van Italiaanse Joden.

Aktion Erntefest

3-4 november 1943 – Als reactie op opstanden in vernietigingskampen Treblinka en Sobibor wordt Aktion Erntefest, Operatie Oogstfeest, gestart. In slechts twee dagen tijd worden in het Generaal-gouvernement meer dan 43.000 Joden door SS'ers en politiefunctionarissen doodgeschoten en in massagraven begraven.

Bergen-Belsen

15 april 1945 – Het concentratiekamp Bergen-Belsen wordt bevrijd door Britse troepen, die een gruwelijk tafereel aantreffen en op beeld vastleggen. De beelden van tienduizenden lijken en uitgehongerde gevangenen schokken de wereld.

Terugkeer

1945 – Een klein percentage Holocaustoverlevenden keert terug naar hun geboortestreek in verschillende delen van Europa. Hier stuiten zij vaak op onbegrip en zelfs vijandigheid. In veel gevallen zijn hun huizen bezet en bezittingen geroofd. Ook worden zij soms opnieuw slachtoffer van pogroms, zoals in Polen. Een deel van hen besluit daarom te vertrekken naar het mandaatgebied **Palestina**.

VERVOLGING

Mensen worden opgespoord, gecontroleerd, opgepakt en opgejaagd, alleen omdat ze tot een bepaalde groep behoren.

Operation Höss

Mei 1944 – Een van de snelste en dodelijkste deportatiecampagnes van de Holocaust begint: Operation Höss. In minder dan vier maanden tijd worden circa 437.000 **Hongaarse** Joden naar vernietigingskampen gedeporteerd. De Hongaarse regering en politie spelen hierbij een sleutelrol.

1944

Deense reddingsactie

September 1943 – In **Denemarken** lekken plannen uit om de relatief kleine gemeenschap van Deense Joden naar concentratiekampen af te voeren. De Deense bevolking weigert gehoor te geven aan de actie. Via een grootschalige **reddingsactie** worden meer dan 7.000 Joden door vissers over zee naar Zweden gesmokkeld.

Majdanek

24 juli 1944 – Het concentratie- en vernietigingskamp Majdanek in bezet **Polen** wordt door het Rode Leger bevrijd. In het kamp zijn de gaskamers, ovens en massagraven grotendeels intact. Het is het eerste tastbare bewijs van de georganiseerde massamoord op Joden.

1945

Zigeunerlager

2 augustus 1944 – Nadat al duizenden Sinti en Roma naar andere concentratiekampen zijn gedeporteerd, wordt het Zigeunerlager in Auschwitz-Birkenau in opdracht van Himmler ontruimd. De 4.300 Sinti en Roma die zich daar nog bevinden, worden in de gaskamers vermoord. Auschwitz wordt uiteindelijk op 27 januari 1945 bevrijd.